

ΓΕΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΤΟΥ ΕΘΝ. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΙΩΑΝ. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ Α'

1952

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ι. Η ΞΗΜΟΙΑ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Ο σκοπός κάθε επιστήμης είναι να καθορίση με ακρίβεια αρ-
σμένα φαινόμενα ή γεγονότα που ανήκουν στον κύκλο της. Όμως
γιά να έχη ο καθορισμός αυτός ένότητα, γιά να αναφέρεται σε ελά-
κληρο τό ύλικό του κύκλου τούτου, είναι ανάγκη η έρευνα να στα-
ρίζεται σε άρισμένους λογικούς άρχές. Χωρίς τις άρισμένες αυτές
λογικές άρχές, δηλαδή τις έννοιες, δεν είναι δυνατή η επέξεργα-
σία οποιούδήποτε ύλικού, που κρίνεται να σπουδάσαμε. Δεν μπορεί
με ποτέ χωρίς αυτές τις έννοιες να φθάσωμε στη γνώση των και-
μένων, δηλαδή να κυριεύσωμε λογικά τά φαινόμενα αυτά, αλλά θα
έχωμε πάντα ένα άθροισμα επίε γεγονότα, ποτέ όμως δεν θα έχωμε
γνωστική ένότητα, δηλαδή επιστήμη.

Η επιστήμη έχει ακρίβας αυτόν τόν σκοπό, να καθορίση συστα-
τικά και να έρμηνεύση τά φαινόμενα, τά γεγονότα και τά αντικα-
να, και ο καθορισμός αυτός είναι δυνατόν να γίνει μόνον με έρευν-
νες λογικές άρχές. Για τούτο ο άνθρωπος που δεν έχει επιστήμη
γιά τά πράγματα, δεν μπορεί να δάση λόγο γι' αυτά, αλλά είναι
νον έξωτερικά πληροφορημένος γι' αυτά. Ένα ένδειγμα που έχει τή
επιστήμη μας δίνει λόγο γι' αυτήν, δηλαδή τή γνώση του τήν θα-
λιώνει σε λογικές ενέργειες. Η σχέση του πρώτου με τά πράγματα
είναι έξωτερική, ενώ η σχέση του δευτέρου είναι έσωτερική, γιου
αυτός μας δίνει λόγο γιά τό τί πράγματι είναι τά φαινόμενα, τά
γεγονότα και τά πράγματα.

* Τό "λόγον διδόναι" είναι τό γνώρισμα της επιστημονικής
νης. Έτσι άρισε ο Πλάτων τήν επιστήμη και ο άρισμός αυτός με

ἀμετακίνητος": σήμερα. "Ὡστε πέρα ἀπό τόν καθορισμό τῶν φαινομένων, πού εἶναι τό πρῶτο μέλημα κάθε ἐπιστήμης, εἶναι ἀνάγκη ἡ ἐπιστήμη τά φαινόμενα νά τά ὑποτάξῃ σέ νόμους, σέ λογικές ἀρχές ἢ, ἂν τοῦτο δέν εἶναι δυνατόν, σέ γενικούς τύπους." Ἐκεῖνο πού εὐρίσκει ἀπέναντί της κάθε ἐπιστήμη, πρὶν ἀκόμα ἀρχίσῃ τήν ἔρευνα, εἶναι ἓνα ἀκαθόριστο καί ἀσυνάρτητο ὑλικό. Εἶναι λοιπόν ὑποχρεωμένη τό ὑλικό τοῦτο νά τό κατατάξῃ, νά τό συναρτήσῃ καί ἔτσι νά τό μεταβάλλῃ, ἀπό χάος πού εἶναι νά τό κάμῃ κόσμος. Τοῦτο γίνεται μέ τήν ὑποταγή τοῦ ὑλικοῦ τούτου κάτω ἀπό ἔννοιες, νόμους, τύπους. Ἡ κατάταξη αὐτή δέν εἶναι κάτι τυχαῖο καί συμβατικό, ἀλλά γίνεται ἀπό μιά λογική ἀνάγκη. Εἶναι οἱ νόμοι τοῦ λογικοῦ μας πού ἀπαιτοῦν νά γίνῃ ἡ ὑποταγή αὐτή, γιατί ἄλλως δέν εἶναι δυνατόν νά ἔχουμε γνώση, ἀλλά θά μένουμε μέσα στή σφαῖρα τῆς ἀβέβαιης γνώμης.

Γιὰ νά μπορέσῃ ὅμως κάθε ἐπιστήμη νά κατατάξῃ τά φαινόμενα καί τά γεγονότα ἢ τά ἀντικείμενα μέ τά ὅποια καταγίνεται, εἶναι ὑποχρεωμένη νά τά διαιρέσῃ ἀκόμη πιο πολύ ἀπ' ὅ,τι μάς τά παρουσιάζουν οἱ αἰσθήσεις. Μέ ἄλλα λόγια ἡ ἐπιστήμη δέν ἀφίνει ποτέ ἀνέπαφο τό ὑλικό πού ἔχει νά κατανοήσῃ, οὔτε πάλιν τό ἀποδέχεται ἔτσι ὅπως εἶναι, ἀλλά τό δουλεύει, τό διαιρεῖ. Ἡ διαίρεση ὅμως αὐτή, τήν ὁποῖαν κάθε ἐπιστήμη κάνει, γίνεται μέ βάση ὀρισμένες ἀρχές. Καμμιά ἐπιστήμη δέν μπορεῖ νά ἀποφύγῃ τῆ διαίρεση, δηλαδή τήν ἀνάλυση τῶν φαινομένων πού ἔρχεται νά σπουδάσῃ. Καί ἡ φυσική καί ἡ ἱστορία καί ἡ χημεία καί ἡ ψυχολογία καί ἡ φυσιολογία, εἶναι ὑποχρεωμένες τά πράγματα νά τά ἀναλύσουν. "Γνωρίζουμε δυστυχῶς μόνον ἐκεῖνα πού χωρίζουμε" γράφει σέ μιά ἐπιστολή του ὁ Σίλλερ πρὸς τόν Γκαττε. Τό "τέμνειν τῆ διανοῖα" εἶναι κατὰ τόν Πλάτωνα ἡ μία ἐπιστημονική μέθοδος. Καί λέγομε

ή μία, γιατί ή επιστήμη, όσο και αν προχωρή στο κομματάσματον φαινομένων, δέν μπορεί ποτέ νά σταματήσει σ' αυτό, αλλά είναι υποχρεωμένη νά ξαναγυρίση και νά συνθέση απ' αρχής τό φαινόμενο ή τό αντικείμενο και νά φθάση στην ένότητά του. Τοῦτο όμως είναι άλλη μέθοδος τής επιστήμης, ή συνθετική. Ὁ Πλάτων τήν ὀνομάζει "συναγωγήν εἰς ἓν".

Ἐπειτα ἀπό αὐτά καταλαβαίνομε τώρα, τί σημαίνει ἐκεينو πού εἶπαμε πρῖν, ὅτι κάθε επιστήμη ἔχει σκοπό νά καθορίση τά φαινόμενα ή τά αντικείμενα μέ τά ὅποια καταγίνεται. Τοῦτο δέν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρά νά δώση στό κάθε φαινόμενο και στό κάθε αντικείμενο μία λογική θέση στό σύστημα τῶν ἐννοιῶν και μέσα στούς νόμους τοῦ λογικοῦ μας. Καί σημαίνει ἀκόμη νά φέρη ὅλα τά φαινόμενα και ὅλα τά αντικείμενα, μέ τά ὅποια καταγίνεται, σέ λογική σχέση τό ἓνα μέ τό ἄλλο, ὥσπου νά τά συναρτήσει σέ λογική ένότητα. Ἡ προϋπόθεση, πού απ' αὐτήν ξεκινάει κάθε επιστήμη, είναι ὅτι ὅλα τά αντικείμενα ή τά φαινόμενα τοῦ κύκλου της πρέπει νά είναι δυνατόν νά τεθοῦν σέ σχέση πρὸς ἄλληλα. Τοῦτο δέν είναι δυνατόν, τότε δέν θά είναι δυνατή ή ὑπαρξη τής επιστήμης, γιατί ή επιστήμη ζητεῖ ἀκριβῶς τοῦτο: νά ἀνακαλύψη τίς δυνατές λογικές σχέσεις ἀνάμεσα στά φαινόμενα και στά πράγματα.

Ὅτι αὐτός είναι ὁ σκοπός τής επιστήμης, τοῦτο καταφαίνεται, αν ρίξωμε ἓνα βλέμμα πρὸς τά ὀπίσω, πρὸς τήν ἱστορία τής επιστήμης. Θά ἴδοῦμε τότε, ὅτι, ὅσο προχωροῦμε πρὸς τά ὀπίσω, τόσο ὀλιγώτερες λογικές σχέσεις ἔχουν ἀνακαλυφθῆ μεταξύ τῶν πραγμάτων και τῶν φαινομένων, και ὅτι ἀνάλογα αὐξάνουν οἱ μυθικές σχέσεις τῶν φαινομένων ή τῶν πραγμάτων ἀναμεταξύ των. Ὅσο πάλιν προχωροῦμε πρὸς τά ἔμπρός, τόσο βλέπομε, ὅτι τά φαινόμενα και τὰ

γεγονότα, μέ τά όποτα καταγίνεται ή έπιστήμη, αποκτοϋν μέ τόν νοϋ μας όλοένα καί πιό πολλές λογικές σχέσεις άναμεταξύ των. Μέ άλλα λόγια ή έπιστήμη τά φαινόμενα, τά πράγματα καί τά γεγονότα από λογικά άδιάφορα πού είναι τά φέρνει μέσα στή σφαίρα τοϋ λογικοϋ ενδιαφέροντος, καί ένϋ πρίν ήταν αυτά χωρίς νόημα, τώρα τούς δίνει νόημα, δηλαδή ή έπιστήμη προσπαθετ νά μεταβάλη τά φαινόμενα σέ νοήματα.

Κατά τόν τρόπον αυτόν π.χ. ή φυσική έπιστήμη προσπαθετ νά υποτάξη όλα τά φαινόμενά της σέ σχέσεις λογικές, σέ σχέσεις αριθμικόν. Οί αριθμοί όμως είναι σχέσεις καθόλα λογικές. Θα ήμπορασε κανείς νά εΐπη, ότι ή έπιστήμη κάνει κάτι άνάλογο μέ τήν τέχνη, μέ τήν εξής όμως σημαντική διαφορά, ότι ή τέχνη δέν μεταχειρίζεται ποτέ νόμους, λογικές αρχές, δέν ακολουθετ ποτέ τούς λογικούς νόμους, ούτε τύπους, αλλά μόνες μορφές. Τοϋτο πάλιν δέν σημαίνει ότι ή τέχνη παραλογίζεται, αλλά ότι είναι μιά δημιουργία έξωλογική, καί ακολουθετ μορφές της φαντασίας. Όπως ό ποιητής δημιουργετ τό ποίημά του μέ άφορμή μονάχα από τά φαινόμενα της ψυχής του, από τά γεγονότα της ζωής του, ή καί από τά αντικείμενα γύρω του, όμοια καί ό έπιστήμονας σχηματίζει κρίσεις μέ άφορμή μονάχα από τά φαινόμενα, τά πράγματα καί τά γεγονότα. Καί όπως τό ποίημα καί γενικά τό έργο της τέχνης δέν είναι τό ίδιο πράγμα μέ τά φαινόμενα καί τά πράγματα, πού γίνονται άφορμή στόν ποιητή, αλλά είναι κάτι αυθύπαρκτο, καί άνήκει σέ έναν κόσμο ιδιαίτερο, στόν κόσμο των άξιων καί όχι μέσα στόν κόσμο τών φυσικό, όμοια καί οι κρίσεις τοϋ έπιστήμονα δέν είναι ποτέ τό ίδιο πράγμα μέ τά φαινόμενα, μέ τά γεγονότα, μέ τά αντικείμενα, οίτι άνήκουν στόν ίδιον κόσμο μέ αυτά, αλλά άνήκουν σέ έναν νοητόν κόσμο, στόν κόσμο των άξιων.

Είναι βέβαια αναμφισβήτητο, ότι δεν έχουν όλα τα φαινόμενα αντικείμενα και γεγονότα την ίδια δυνατότητα να δεχθούν την λογική επεξεργασία, να γίνουν δηλαδή νοήματα με βάση την επιστημονική έρευνα. 'Υπάρχουν βαθμοί λογικότητας. Στα μαθηματικά π.χ. έχουμε τον ανώτατο βαθμό λογικότητας των αντικειμένων. 'Εδώ έχουμε να κάμουμε με αντικείμενα, που επιδέχονται ως τό βάθος τους τή λογική μας διεξόδυση. 'Ένα γεωμετρικό σχήμα δεν αποκρούει τό λογικό, όταν επιχειρή τουτό να διεξοδυση μέσα του, αλλά αντίθετα τό προσελκύει. Τήν δεύτερη βαθμίδα λογικότητας παρουσιάζουν οι θετικές φυσικές επιστήμες, γιατί αυτές ακριβώς, για να εκφράσουν και ερμηνεύσουν τ' αντικείμενά τους μεταχειρίζονται πολλά μαθηματικά. Ανάλογα με τήν δυνατότητα που έχει ένα αντικείμενο να δέχεται τή διεξόδυση του λογικού μας μέσα του, είναι και ο βαθμός της ακρίβειας που έχει ή γνώση και ή επιστήμη μας. 'Όσο πιο πολύ μπορούμε να εισχωρήσουμε με τό λογικό μας μέσα σε ένα αντικείμενο και να τό υποτάξουμε στους νόμους του λογικού μας, τόσο και πιο μεγαλύτερη ακρίβεια θά έχη ή επιστήμη, όπου ανήκει τό φαινόμενο, τό αντικείμενο τουτό. Για τουτό είναι δυνατόν να ισχυρισθῆ κανείς ότι τά μαθηματικά έχουν τό μεγαλύτερο βαθμό ακρίβειας. Τό αντικείμενο των μαθηματικών δέχεται τό λογικό μας πιο πολύ από όλα τά άλλα, αφήνει τό λογικό μας να διεξοδυση μέσα του και να θεωρήση όλες τις σχέσεις, που είναι δυνατόν να έχουν. 'Όσο πιο κάτω κατεβαίνομε από τά μαθηματικά και από τή θεωρητική φυσική στην πειραματική, και από τήν πειραματική στην χημεία και στην βιολογία και από αὐτήν πάλιν στην ιστορία, τόσο λιγώτερη λογική ακρίβεια έχει ή επιστημονική μας γνώση.

Ποιός είναι όμως ο σκοπός της ψυχολογίας εκείνα από τόν γε-

νικό όρισμό της επιστήμης πού δώσαμε, είναι τώρα εύκολο νά τόν όρίσωμε. Τί θέλει λοιπόν ή ψυχολογία; Έχει καί αύτή σκοπό νά όρίση καί νά έρμηνεύση τά φαινόμενα της ψυχής, τά ψυχικά γεγονότα, καί νά τά υποτάξη, αν της είναι δυνατόν σέ νόμους, ή, αν τούτο δέν είναι δυνατόν, σέ λογικές μορφές καί σέ γενικούς τύπους. Τά φαινόμενα αυτά ή ψυχολογία τά εξετάζει κυρίως όπως παρουσιάζονται στην κανονική ζωή του ανθρώπου, καί όποια φαινόμενα δέν μπορεί νά υποτάξη σέ τύπους καί έτσι νά τά ξεχωρίση, αρκείται ή ψυχολογία νά τά περιγράψη. Όστε κάθε τί πού αίσθάνεται ο άνθρωπος, δηλαδή κάθε τι πού ανήκει στον ψυχικό του κόσμο, κάθε γεγονός της ψυχικής πείρας είναι αντικείμενο της ψυχολογίας.

Γεννιεται όμως τό έρώτημα: τί είναι ψυχικό γεγονός; Ο απλός άνθρωπος δύσκολα μπορεί νά χωρίση τό ψυχικό από τό φυσικό γεγονός. Όμως υπάρχει μιά βασική διαφορά πού χωρίζει τά δύο αυτά είδη γεγονότων. Θα μπορούσαμε γενικά νά είπομε, ότι ψυχικό γεγονός είναι εκείνο, πού είναι άμεσα δεδομένο σέ ένα καί μόνον άνθρωπο, σέ ένα καί μόνον υποκειμένο, ενώ φυσικό γεγονός είναι εκείνο πού μπορεί νά γίνη αντικείμενο ταυτόχρονας της πείρας πολλών ανθρώπων, πολλών υποκειμένων. Τό ψυχικό γεγονός δέν είναι ποτέ άδέσποτο, είναι συναρτημένο πάντα μέ μιά ώρισμένη ψυχική ύπαρξη, ενώ τό φυσικό γεγονός υπάρχει χωριστά από την ψυχική ζωή του καθενός.

Ο όρισμός όμως του σκοπου καί του αντικειμένου της ψυχολογίας, όπως έγινε τώρα, είναι τόσο γενικός, ώστε μπορεί κανείς νά είπη, ότι δέν θα υπάρχει γεγονός ή φαινόμενο πού νά μήν ανήκη στην ψυχολογία, γιατί καί τά φυσικά φαινόμενα είναι από μιά ώρισμένη άποψη ψυχικά, διότι αυτά είναι παραστάσεις καί συνε-

πώς θά ἔπρεπε νά ἀνήκουν στὸν κύκλο τῆς ψυχολογίας.

Γιὰ νά ὀρίσωμε καλύτερα τὸ ἀντικείμενο τῆς ψυχολογίας καί τὸν σκοπὸ τῆς πρέπει νά προσπαθήσωμε νά διακρίνωμε σαφέστερα τὸν ψυχικὸ ἀπὸ τὸν φυσικὸ κόσμον καί ἀνάλογα πρὸς αὐτὸ νά χωρίσωμε ἐκεينو πού λέγεται ψυχικὴ, ἐσωτερικὴ πέτρα καί διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ, φυσικὴ πέτρα. Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς τοῦ ψυχικοῦ ἀπὸ τὸ φυσικὸ εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ νά διακριθῇ καί τὸ ἀντικείμενο τῆς ψυχολογίας, ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ὁ Βούντ, γιὰ νά χωρίσῃ τοὺς δύο αὐτοὺς κόσμους, λέγει, ὅτι ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη θεωρεῖ, ἐρευνᾷ τὰ ἀντικείμενα τῆς πείρας ἀνεξάρτητα καί ἄσχετα ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικότητά των. Ἐνῶ ἡ ψυχολογία ἐρευνᾷ ὀλόκληρο τὸ περιεχόμενον τῆς πείρας ἐν σχέσει μὲ τὴν ὑποκειμενικότητά του, ἐν σχέσει μὲ τίς ἰδιότητες πού κατάγονται ἄμεσα ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικότητα.

Ὅμως καί αὐτὸς ὁ ὀρισμὸς εἶναι ἀτελής, γιατί δέν μπορούμε νά εἰποῦμε ποτέ, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς πείρας εἶναι τὸ ἴδιον καί γιὰ τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην καί γιὰ τὴν ψυχολογίαν. Τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, γιατί ὑπάρχει ἀντικείμενον τῆς πείρας, πού δέν μπορεῖ ποτέ νά τὸ ἐξετάσῃ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη καί αὐτὸ εἶναι π.χ. τὸ γεγονός τῆς μνήμης, τῆς βουλήσεως, τῆς σκέψεως, τοῦ συναισθήματος. Τὰ γεγονότα αὐτά, εὐθύς ὡς θελήσῃ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη νά τὰ ἐξετάσῃ θά τὰ μεταβάλῃ σέ ποσά καί συνεπῶς θά καταστρέψῃ τὴν ἰδιότητα των. Τὰ γεγονότα αὐτά παραμένουν ἀντικείμενον τῆς ψυχολογίας καί μόνης. Ἡ ψυχολογία, ὅταν ἐξετάζῃ καί ἐρευνᾷ τίς παραστάσεις πού ἔχουμε γιὰ τὰ σώματα, δέν ἐξετάζει ποτέ τὰ σώματα τὰ ἴδια, ὅπως πράττει ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη. Τὰ φαινόμενα, ὅπου ἀναφέρονται οἱ παραστάσεις μας καί τὰ ὅποια μένουν ὅσο τοῦτο εἶναι δυνατόν σταθερά, δέν τὰ ἐξετάζει ἡ ψυχολογία. Τὰ ψυχικά

ως γεγονότα, πού σχηματίζονται μαζί με φυσικά τὰ φαινόμενα
ποτέ νά είναι τὰ ἴδια μέ τὰ φυσικά φαινόμενα, αὐτά τὰ ἐ-
ξετάζει ἡ ψυχολογία.

Ἴσως ὅμως εἶναι δυνατόν νά προβάλλῃ ἐδῶ ἡ ἐξῆς ἐρώτηση. Πῶς
μποροῦμε νά ζητήσωμε νόμους ἢ ἔστω μόνον γενικούς τύπους μέσα
μέ ψυχικά φαινόμενα, ἀφοῦ εἶναι ἀναμφισβήτητο, ὅτι ἡ ψυχική
ζωή κάθε ἀτόμου παρουσιάζει μεγάλες διαφορές ἀπό τήν ψυχική ζωή
τῶν ἄλλων ἀτόμων. Πῶς εἶναι δυνατόν νά ζητήσωμε τύπους τῆς ψυχι-
κῆς ζωῆς καί τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἀφοῦ ἡ ψυχική ζωή ἐνός καί
τοῦ αὐτοῦ ἀτόμου διαφέρει κάθε στιγμή, ὄχι μόνον ἀπό τήν ψυχική
ζωή τῶν ἄλλων ἀτόμων ἀλλά καί ἀπό τόν ἴδιο τόν ἑαυτόν της, δη-
λαδή, ἀφοῦ ποτέ μιά παράσταση τῆς ψυχῆς καί ἂν ἀκόμη ἀναφέρεται
εἰς ἕνα καί τό αὐτό αντικείμενο δέν εἶναι ἡ ἴδια, ἀλλά εἶναι
πάντα καινούργια; Ἀφοῦ ἕνα συναίσθημα πού γεννιέται ἐξ ἀφορ-
μῆς ἐνός γεγονότος τώρα, δέν εἶναι ποτέ τό ἴδιο μέ τό συναίσθη-
μα πού θά μοῦ γεννηθῇ ἔπειτα, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ αὐτοῦ γεγονότος;
Ἡ διαφορά καί ἡ ἰδιοτυπία αὐτή τῆς ψυχικῆς ζωῆς δέν μπορεί νά
γίῃ ἐμπόδιο στήν ἐπιστημονική ἔρευνα, γιατί ἡ ψυχολογία δέν ἐ-
ξετάζει τὰ ψυχικά φαινόμενα ὡς πρός τό περιεχόμενον τους οὔτε
ὡς πρός τὰ αποτελέσματα πού ἔχουν γιά τό κάθε ἄτομο, ἀλλά μόνο
ὡς πρός τή μορφή τους.

Ὅταν ἡ ψυχολογία ἐξετάζει τή σκέψη, δέν ἐρευνᾷ τίς διάφορες
σκέψεις τοῦ καθενός, δηλαδή τό περιεχόμενό τους, τή σημασία του
ἀλλά περιορίζεται νά συλλάβῃ τόν γενικό τύπο, τήν γενική μορφή
μέσα στήν ἀτελεύτητη σειρά τῶν ἐνεργειῶν πού λέγονται σκέψεις.
Δέν ἐξετάζει ποτέ οὔτε ἡ ψυχολογία τὰ εἰδικά γεγονότα τῆς ψυχι-
κῆς ζωῆς τοῦ καθενός, ἀλλά τήν κανονικότητα, τήν τυπικότητα
τοῦ εἶναι δυνατόν νά παρουσιάσουν τὰ γεγονότα αὐτά, ζητεῖ δη-
λῶς

λαδή ή ψυχολογία νά άνεύρη έναν ώρισμένον τύπο τών ψυχικών φαινομένων, όσο τοῦτο εἶναι δυνατόν καί σ' αὐτό βοηθεῖ τό γεγονός ὅτι, ὅσον διαφορετικό καί ἄν εἶναι τό ἕνα ψυχικό γεγονός ἀπό τό ἄλλο, ὅμως ἔχουν καί κάποια ὁμοιογένεια συναμεταξύ τους. Ἡ ἐνέργεια τῆς σκέψης, όσο άτομική καί ἄν εἶναι, ὅμως παρουσιάζει μιάν ὁμοιογένεια καί χωρίς αὐτήν τήν ὁμοιογένεια δέν θά ὑπῆρχε βεβαίως ψυχολογία. Τό περιεχόμενο τών εἰδικῶν σκέψεων πού ἔχει ὁ καθένας, τοῦτο δέν εἶναι δυνατόν νά γίνη ἀντικείμενο ψυχολογικῆς, ἀλλά λογικῆς ἔρευνας, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐξωτερικεύεται.

Ἀναφέραμε πρίν, ἔτι ἡ ψυχολογία ζητεῖ νά άνεύρη τοὺς τύπους τών ψυχικῶν φαινομένων, ὅπως αὐτοί παρουσιάζονται στήν κανονική ζωή τών ἀνθρώπων. Τοῦτο ὑποσημαίνει ὅτι ὑπάρχει καί μὴ κανονική ψυχική ζωή τοῦ ἀνθρώπου. Μέ τά μὴ κανονικά ψυχικά φαινόμενα καταγίνεται ἡ ψυχοπαθολογία. Μελετᾷ ἀκριβῶς τίς πάθήσεις τῆς ψυχικῆς ζωῆς καί ἔτσι γίνεται τό στήριγμα, μιᾶς ἄλλης ἐπιστημονικῆς προσπαθείας, τῆς ψυχικῆς ἰατρικῆς. ἔχομε δηλαδή καί στόν ψυχικό κόσμο, κάτι ἀνάλογο μέ τό ὅτι ἔχομε στόν φυσικό κόσμο, ὅπου ἡ βιολογία ἐξετάζει τά κανονικά φαινόμενα τῆς λειτουργίας τῆς ζωῆς, ἐνῶ ἡ παθολογία καταγίνεται καί μελετᾷ τά μὴ κανονικά φαινόμενα τῆς ζωῆς. Ὁ χωρισμός βέβαια αὐτός δέν εἶναι ἀπόλυτος καί γίνεται γιά μεθοδικούς λόγους, γιατί μέσ' εὐκολύνει στήν ἔρευνα καί στήν κατάταξη τοῦ ὅλικοῦ. Πραγματικός χωρισμός ἀνάμεσα στή ψυχολογία καί στήν ψυχοπαθολογία καί ἀνάμεσα στά φαινόμενα μέ τά ὅποια καταγίνεται ἡ κάθε μιᾶ δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξη, ὅπως δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξη πραγματικός χωρισμός μεταξύ βιολογίας καί παθολογίας.

Μεγάλη ἀνάπτυξη ἔπῃρε στά τελευταῖα τριάντα ἕως σαράντα χρόνια ἡ ψυχοπαθολογία μέ τήν ἰδιαίτερη ὠθηση, πού τῆς ἔδωσε μιᾶ

προσπάθεια, πού ἔφερε βέβαια πολλά μεγάλα ὀφέλη μέσα στήν ἐπιστήμη, ἀλλά ἔγινε καί πρόξενος πολύ μεγάλων κακῶν, αὐτή εἶναι ἡ ψυχανάλυση τοῦ φρούντ. Ἐφερε πολύ μεγάλα καί σπουδαῖα ἐπιτεύγματα καί ταῦτοχρόνως ἐζημίωσε πάρα πολύ, διότι πολλοί ἀπό ὁσους ἔχουν καταγίνει ἕως σήμερα μέ τά προβλήματα αὐτά ἐπροχώρησαν τόσο, ὥστε ἀντέστρεψαν τά πράγματα καί ἔφθασαν νά ἐρμηνεύσουν ὁλόκληρο τόν ψυχικό καί πνευματικό κόσμο τοῦ ἀνθρώπου μέ τά ψυχοπαθολογικά κριτήρια. Ἀλλά τότε τίθεται τό ἀδυσώπητο ἐρώτημα, γιατί δέν πρέπει ἡ ἴδια ἡ ψυχοπαθολογία νά κριθῆ μέ τά κριτήρια αὐτά, γιατί νά μήν εἶναι τότε καί ἡ ἴδια κάτι ἄρρωστο; Ἔτσι ὁ δογματισμός τῆς ψυχαναλυτικῆς αὐτοκαταστρέφεται, γιατί, ἂν ὅλα εἶναι ἄρρωστα, τότε καί ἡ ψυχαναλυτική δέν ἐξαιρεῖται ἀπ' αὐτήν τήν μοῖρα.

Ὅπως εἶπαμε καί προηγουμένως, ἡ ψυχολογία καταγίνεται νά ἀνεύρη πιδό πολύ τύπους τῶν ψυχικῶν φαινομένων καί λιγώτερο νά ἀνεύρη νόμους. Καί ἐπειδή ἡ ψυχολογία καταγίνεται νά συλλάβη τούς τύπους τῶν ψυχικῶν φαινομένων, γιά τοῦτο ἡ ψυχολογία εἶναι ἡ προϋπόθεση καί γιά ὠρισμένες ἄλλες ἐπιστῆμες π.χ. τῆς παιδαγωγικῆς. Ἀλλά ἡ ψυχολογία γίνεται προϋπόθεση καί τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν, δηλαδή τῆς ἱστορίας, τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου, τῆς φιλολογίας καί γενικά ὅλων τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν. Ὅπως ἐχωρίσαμε τήν ψυχολογία ὡς ἐπιστήμη πού καταγίνεται μέ τούς τύπους τῶν ψυχικῶν φαινομένων τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν καί γεγονότων, ἔτσι μπορούμε νά χωρίσωμε αὐστηρότερα τήν ψυχολογία ἀπό τήν φιλοσοφική ἀλήθεια καί ἀπό τούς τρόπους μέ τούς ὁποίους πραγματώνεται ἡ φιλοσοφία ἡ ἴδια, ἀπό τόν τρόπο τῆς ἠθικῆς, τῆς λογικῆς, τῆς αἰσθητικῆς καί τῶν ἄλλων κλάδων τῆς φιλοσοφίας. Χωρίζωμε λέγω αὐστηρά τήν ψυχολογία ὡς ἐπιστήμη ἀπό τήν φιλοσοφία,

γιατί η ψυχολογία καταγίνεται μέ φαινόμενα, μέ γεγονότα του ψυχικού βίου. Ούτε η λογική, ούτε η ήθική, ούτε κανείς άλλος τρόπος μέ τόν όποϊον πραγματώνεται η φιλοσοφία καταγίνεται μέ φαινόμενα, μέ γεγονότα, αλλά καταγίνονται μέ τά νοήματα, πού έχει όλη η ψυχική ενέργεια του ανθρώπου.

"Εχομε λοιπόν εδώ μια διάκριση, πού πρέπει νά τήν κρατήσω με εις τό τέλος, τήν διάκριση μεταξύ ενέργειας ψυχικής και αντικειμενικού αγαθοῦ, ενέργεια ψυχικής και νοήματος, πού έχει μέσα της η ενέργεια αυτή. "Άλλο λοιπόν είναι η ψυχική ενέργεια και άλλο τό νόημα. Καί όπως λέγει ο 'Αριστοτέλης άλλο είναι η ενέργεια και άλλο τό έργο της ενέργειας. Αύτή η διάκριση είναι θεμελιακή και πρέπει νά τήν κρατήσωμε, αν θέλωμε νά καταλάβωμε ψυχολογία και φιλοσοφία. 'Η ψυχολογία καταγίνεται μέ τήν κανονικότητα πού παρουσιάζουν τά ψυχικά φαινόμενα, ενώ η φιλοσοφία ζητάει τό νόημα, τήν αξία, πού είναι δυνατόν νά έχουν τά φαινόμενα αυτά. "Όπου ο ψυχολόγος καταγίνεται π.χ. μέ τή σκέψη, μέ τήν διάνοια, δέν ενδιαφέρεται για τήν ορθότητα του περιεχομένου της σκέψεως ως ψυχικής λειτουργίας, αλλά μόνον για τήν τυπικότητα του φαινομένου, ενδιαφέρεται για τό αν η ψυχική λειτουργία, πού καταβάλλει ο άνθρωπος για νά σκεφθῆ ένα ώρισμένο νόημα, παρουσιάζει τά σημετα έκεινα, πού είναι απαραίτητα για νά τήν κατατάξη στον τύπο ενέργειας πού λέγεται διάνοια η αν παρουσιάζη έκεινα τά γνωρίσματα, για νά κατατάξη τήν ενέργεια στον τύπο της ενέργειας πού λέγεται συναίσθημα. 'Η ψυχολογία δέν είναι αξιολογική επιστήμη αλλά επιστήμη τύπων, θέλει νά κατατάξη φαινόμενα. Καί αν μάλιστα δεχθοῦμε τόν όρισμό της ψυχολογίας των πρώτων μεγάλων ιδρυτων της, ο όποϊος όμως δέν εὔσταθετ σήμερα, τότε όπωσδήποτε η ψυχολογία μέ τόν όρισμό αυ-

τόν, ὅτι δηλαδή εἶναι ἐπιστήμη νόμων, χωρίζεται ὁλοσδιόλου ἀπὸ τὴν φιλοσοφία, γιατί οἱ νόμοι αὐτοὶ πρέπει νὰ ἔχουν τὸν χαρακτήρα τῆς ἀναγκαιότητος, ὅπως συμβαίνει τοῦτο μέσα στὴ φυσικὴ ἐπιστήμη. Οἱ νόμοι αὐτοὶ πρέπει νὰ ἔχουν ὡς βάση ἕναν θεμελιώδη νόμο, πού τόν ἔχει ὡς βάση ὅλη ἡ θετικὴ ἐπιστήμη, τὸν νόμο τῆς αἰτιότητος, τὸν νόμο πού ρυθμίζει τὴ σχέση αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος. Καὶ ἡ ψυχολογία καταγίνεται βέβαια μὲ αἷτια καὶ ἀποτελέσματα, ὅπως θὰ ἴδουμε, ὅμως ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος στὰ ψυχικὰ φαινόμενα δέν ἔχει ἀπόλυτο κύρος, ὅπως ἔχει βέβαια μέσα στὸν φυσικὸ κόσμο.

Τὸ ἐρώτημα πού τίθεται τώρα εἶναι, μὲ ποιὸν τρόπο, μὲ ποιά μέθοδο ἡ ψυχολογία θὰ σπουδάσῃ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Τὰ ψυχικὰ φαινόμενα εἶναι κτήματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ μάλιστα τὰ προσωπικώτερα καὶ ἀναφαίρετα κτήματα τοῦ ἀνθρώπου. Γιὰ τοῦτο, ἐπειδὴ τὰ φαινόμενα εἶναι ἐνεργήματα ὁλοσδιόλου προσωπικά, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ νόημα πού ἔχουν, δέν ἔμπορεῖ νὰ τὰ μεταδώσῃ κανεὶς στὸν ἄλλον. Ἄλλο πρᾶγμα εἶναι οἱ ψυχικὲς λειτουργίαι, πού γίνονται μέσα στό νοῦ, καὶ ἄλλο πρᾶγμα εἶναι τὸ νόημα, πού ἔχουν καὶ πού μᾶς ἐνδιαφέρει ὅλους κατὰ τὸν ἴδιο τρόπον. Ὡστε, ἐπειδὴ τὸ ψυχικὸ φαινόμενο εἶναι κτήμα προσωπικὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ αὐτοπαρατήρηση εἶναι κατ' ἀνάγκη ἡ πρώτη μέθοδος τῆς ψυχολογίας. Γιατί, πᾶς εἶναι δυνατόν χωρὶς τὴν αὐτοπαρατήρηση νὰ καταγίνῃ κανεὶς μὲ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, εἰ ὅποια εἶναι προσωπικά κτήματα τοῦ καθενός. Ὁ μόνος λοιπὸν δρόμος πού μᾶς ἐπιτρέπει νὰ μελετήσωμε τὰ ψυχικὰ φαινόμενα εἶναι ἡ αὐτοπαρατήρηση, ἡ ἐσωτερικὴ ἐκείνη καθόραση τοῦ ψυχικοῦ φαινομένου. Καὶ γιὰ τοῦτο δέν εἶναι δυνατόν νὰ δεχθῶμε, ὅτι τὰ ζῷα εἶναι δυνατόν νὰ ἔχουν ψυχολογικὴ αὐτοπαρατήρηση, γιατί αὕτη εἶναι μιὰ ἐνέργεια ὁλοσδιόλου ἐσωτερικὴ

του ανθρώπου, και πού για να γίνει, χρειάζεται εκείνο που ονομάζουμε επιστροφή του νου προς τα μέσα, όποτε και μπορεί να διαπιστώση και συλλάβη τό ψυχικό φαινόμενο.

Όλες οι έννοιες της ψυχολογίας, όλα τά κεφάλαια της ψυχολογίας, τό αίσθημα, ή παραίσταση, ή αντίληψη, ή μνήμη, ή διάνοια, ή βούληση και όλα τά άλλα, πού'απαρτίζουν τήν έννοια της ψυχολογίας, μας γίνονται συνειδητές μόνον εφ' όσον υπάρχει μέσα μας τό περιεχόμενο των έννοιων αυτών ως ψυχική πραγματικότητα, ως ψυχικό πλήρωμα. "Αν δέν είχαμε τήν δυνατότητα της επιστροφής, ώστε να διαπιστώσμε τήν πραγματικότητα αυτήν, μέ τίς γενικώτερες έννοιες της ψυχολογίας, δέν θά ήταν δυνατόν να καταλάβωμε ποτέ ένα μάθημα της ψυχολογίας, γιατί δέν θά είχαμε μέσα μας τήν προσωπική γνωριμία μέ τά φαινόμενα, πού είναι πηγές της ψυχολογικής αυτοπαρατηρήσεως. "Αν πάλι έλειπαν όλες οι άλλες πηγές του ψυχικού κόσμου, και έμενε στον άνθρωπο μόνο τό λογικό, τότε ο άνθρωπος όσο λογικός και αν ήταν, δέν θά ήταν δυνατόν ποτέ να παρακολουθήση ένα μάθημα της ψυχολογίας, γιατί δέν θά είχε ο άνθρωπος αυτός καμμία ψυχικήν άφετηρία μέσα του, ώστε μ' αυτήν να συνδυάση άλλα φαινόμενα, πού ίσως δέν τά έχη δοκιμάση μόνος του αλλά πού ανήκουν στην ίδια κατηγορία της ψυχικής εκείνης άφετηρίας.

Κάθε λοιπόν άλλη μέθοδος μέσα στην ψυχολογία δέν αναπληρώνει αλλά συμπληρώνει μόνο τήν μέθοδο αυτήν, τήν αυτοπαρατήρηση. Δέν μπορεί καμμία μέθοδος να μας πάη έγγύτερα στα ψυχικά φαινόμενα από τήν έσωτερική καθόραση του φαινομένου, πού λέγεται αυτοπαρατήρηση. Δέν πρέπει όμως να φθάση κανείς πάλιν στο άτοπο και να ειπή ότι, επειδή ή ψυχολογία στηρίζεται στην αυτοπαρατήρηση, έχει τάχα μεγαλύτερη επιστημονική ακρίβεια από όλες τις άλλ.

λες ἐπιστήμες. Ἄφ' οὗ, λέγει ἡ ἀντίληψη αὐτή, στήν αὐτοπαρατήρηση ὑπάρχει τόση ἐγγύτητα τοῦ ὑποκειμένου μέ τό ἀντικείμενο τῆς γνώσεως, πρέπει κατ' ἀνάγκη νά δεχθοῦμε ὅτι ἡ μεγαλύτερη ἐγγύτητα ἀνάμεσα στά ὄρια τοῦ ὑποκειμένου καί τοῦ ἀντικειμένου τῆς γνώσεως θά ἔχη ὡς ἀποτέλεσμα μεγαλύτερο βαθμό ἀκριβείας ἀπό ὅ,τι παρουσιάζουν οἱ ἄλλες ἐπιστήμες. Αὐτό δέν εἶναι σωστό, γιατί ὁ παρατηρητής τοῦ ἑαυτοῦ του, ὅσο κοντά καί ἂν εἶναι εἰς τό ψυχικό φαινόμενο πού παρατηρεῖ καί ἀναλύει, δέν μπορεῖ ποτέ νά εἶναι ὁ ἴδιος ἕνα μέ τό παρατηρούμενο, μέ τήν κατάσταση τῆ ψυχική πού παρατηρεῖ, γιατί, ἂν συνέβαινε αὐτό τό πρᾶγμα, τότε βέβαια δέν θά εἶχαμε πιά τήν αὐτοπαρατήρηση. Γιατί ὅσο πῶς πολύ ὁ αὐτοπαρατηρούμενος πάει νά συνδέσῃ τό ἀντικείμενο τῆς γνώσεως μέ τόν ἑαυτό του μέσα στόν ψυχικό κόσμον, τόσο πῶς πολύ θά ἐγγίξῃ τό ἕνα τό ἄλλο, ἀλλά καί τόσο πῶς λίγη δύναμη θά ἔχη ἐκεῖνος πού παρατηρεῖ νά διακρίνῃ τόν ἑαυτό του ἀπό τό ἀντικείμενο τῆς γνώσεως. Θά συμπέσῃ τότε τό ἕνα μέ τό ἄλλο ἔτσι, ὥστε νά μήν ὑπάρχῃ ἡ προϋπόθεση ἐκείνη, πού χρειάζεται γιά νά γίνῃ ἡ γνώση, γιά νά πραγματοποιηῖ ἡ γνώση. Δέν θά ὑπάρχῃ ἡ δυνατότητα, τό ὑποκείμενο νά ἔχη τό ἀντικείμενο ἀπέναντί του, γιατί, ἐφ' ὅσον τό ἀντικείμενο ^{θα γίνῃ} ἕνα μέ τό ὑποκείμενο παύει πιά νά ὑφίσταται ὁ ὅρος πού δυνατοποιεῖ τή γνώση, δηλαδή τό ἀντικείμενο νά στέκῃ ἀπέναντι στό ὑποκείμενο. Τοῦτο συχνότατα συμβαίνει μέσα σέ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους κατά τή στιγμή τοῦ πάθους. Γιατί μέσα στό πάθος δέν γίνεται τίποτε "ἄλλο παρά ἡ συγχώνευση τοῦ ἐγώ μέ ὅλα τά ἄλλα πού εἶναι γύρω του καί προκύπτει μιά κατάσταση χωρίς καμμία ἀντικειμενικότητα, ὁπότε τό ἐγώ δέν μπορεῖ νά τήν παρατηρήσῃ. Ἄλλο πρᾶγμα εἶναι νά ἔχω μιά ὀρισμένη ψυχική κατάσταση καί ἄλλο πρᾶγμα νά μπορῶ νά τήν παρα-

τηρῶ. Καταστάσεις ψυχικές ἔχομε ἄπειρες. Ὁ ψυχικός μας κόσμος δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά μιά ἄβυσσος ἀπό ψυχικές καταστάσεις, εἴτε τό θέλομε εἴτε δέν τό θέλομε εἶναι ἕνας ποταμός, θά ἔλεγε κανείς μέ βάθος ἀμέτρητο, ὅπου δέν εἶναι δυνατόν ποτέ νά υπάρ-
ξη ἀνάπαυση. Καί εἶναι τόσες πολλές οἱ ψυχικές καταστάσεις καί τόσον διαφορετικές, ὥστε, ὅπως δέν μπορεῖς ποτέ, καθώς λέγει ὁ ἀρχαῖος φιλόσοφος Ἡράκλειτος, νά μπῆς μέσα στό ἴδιο ποτάμι δύο φορές, ὅμοια δέν εἶναι δυνατόν νά μπῆς μέσα στήν ἴδια ψυχική κατάσταση δύο φορές, γιατί θά ἔχει φύγει ἐν τῷ μεταξύ. Ἐνας μάλιστα μαθητής τοῦ Ἡρακλείτου ὁ Κρατύλος, προσέθεσε, πώς οὔτε μιά φορά δέν μπορεῖς νά περάσης τό ἴδιο ποτάμι, γιατί στό μετα-
ξύ δέν εἶναι τό ἴδιο.

Ἡ παρατήρηση εἶναι γνώση, ἐνῶ τό αἶσθημα, τό συναίσθημα, ἡ μνήμη, ὅλα ἀνεξάρτητα τᾶλλα τά ψυχικά φαινόμενα εἶναι ἀπλές κα-
ταστάσεις. Αὐτά υπάρχουν ἀπλῶς, εἴτε τά γνωρίζω εἴτε δέν τά γνω-
ρίζω. Τό ὅτι ἔρχομαι νά τά γνωρίσω, τοῦτο εἶναι κάτι ὅπως διό-
λου καινούργιο μέσα στή συνηθισμένη ψυχική ζωή καί ἀδιάφορα
γι' αὐτά καί τήν ὑπαρξή των. Ἐκτός αὐτοῦ ἡ παρατήρηση εἶναι
κάτι διαφορετικό ὅπως διόλου ἀπό τήν ὑπαρξή τῶν ψυχικῶν κατα-
στάσεων καί τῶν φαινομένων. Τήν στιγμή πού θά στρέψω τό νοῦ μου,
τήν ψυχή μου, νά παρατηρήσω μιά ὀρισμένη ψυχική κατάσταση, ἕνα
ὀρισμένο ψυχικό γεγονός, τό γεγονός αὐτό θά ἔχη κι' ὅλας πάθει
ἀλλοίωση, θά ἔχει πάψει νά εἶναι τό ἴδιο, ἂν δέν ἔχει πάψει καί
γενικά νά ὑπάρχη. Ἄν θελήσω νά τό παρατηρήσω υπάρχουν τρία ἐν-
δεχόμενα. Ἡ νά πάψη νά ὑπάρχη ἡ κατάσταση αὐτή ἢ νά ἀτονίση ἢ
νά γίνη ἐντονότερη καί τότε, δηλαδή στήν περίπτωση αὐτήν, δέν
θά ἔχω πιά ἀνώτερη δύναμη νά τήν παρατηρήσω ὅπως θέλω. Ὅσο ἰ-
σχυρότερα εἶναι τά ψυχικά φαινόμενα, ὅπως συμβαίνει μέ τά πάθη,

τόσον πίο δύσκολη είναι ή αυτοπαρατήρηση, τόσο περισσότερο συγχωνεύομαι εγώ ως γνώστης των ψυχικών φαινομένων μέ τά φαινόμενα τά ίδια. "Ωστε θά μπορούσαμε νά είπομε, ότι όσο πλησιέστερα εβρίσκεται ο εαυτός μου στό ψυχικό φαινόμενο τής ψυχικής καταστάσεως, πού θέλω νά παρατηρήσω, τόσο καί ολιγώτερη επιστημονική ακρίβεια θά έχουν οι στοχασμοί μου.

Τό γεγονός δηλαδή ότι τά ψυχικά φαινόμενα είναι κτήματα του εγώ, είναι κομμάτια του ίδιου του εγώ, δέν σημαίνει, ότι ή ψυχολογία είναι γι' αυτό ακριβέστερη επιστήμη. Για νά γίνη σωστά ή εσωτερική παρατήρηση, ή καθόραση αυτή των ψυχικών φαινομένων, είναι ανάγκη ο αυτοπαρατηρούμενος νά αλλάξη κατάσταση, νά πάρη, όπως είπα πρίν απόσταση από τήν κατάσταση πού θέλει νά μελετήσει γιά νά τήν κάμη παράσταση. Καί αυτό θά είπη, ότι, αφού μεταπέση σέ μία άλλη κατάσταση, γιατί εύθύς ως μετατοπισθῆ ή συνείδηση άμέσως θά εύρεθῆ σέ μία άλλη κατάσταση, θά μπορῆ νά στρέψη καί νά ίδῆ τήν προηγούμενη. Για νά γίνη λοιπόν ή παρατήρηση καί νά ἔχη αξία πρέπει τό άτομο νά αφήση τήν κατάσταση, τό συναίσθημα πού ἔχει γι' αυτήν τήν κατάσταση ή τήν βουλευτική προσπάθεια νά τήν αφήση καί νά αποκτήση μνήμη, γιατί ένετο πού συνδέει τή μία στιγμή μέ τήν άλλη, εύθύς ως έμεῖς φύγομε από τή πρώτη είναι ή μνήμη.

Αυτή δημιουργεῖ ὅμως καινούργιες δυσκολίες. "Η εμφάνιση τής μνήμης, πού δημιουργεῖται εύθύς ως μετατοπισθῆ ή συνείδηση από ένα αἶσθημα στό άλλο, δημιουργεῖ καινούργια προβλήματα. "Ο χαρακτήρας τής μνήμης τής ίδιας είναι πού αντιμάχεται ή παρατήρηση, γιατί ή μνήμη δέν είναι ποτέ κάτι στερεό καί στατικό, ἀλλά είναι μία πηγή ψυχικής ζωής. "Η μνήμη συνυφαίνεται μέ περισσότερες παραστάσεις, ἀπ' ὅσες είναι δυνατόν νά υπάρχουν μέσα

στήν πρώτη ψυχική κατάσταση. Έχει ή μνήμη καί παραστάσεις φανταστικές, πού εἴτε τίς δημιουργεῖ ἐκεῖνη τή στιγμή ή φαντασία, εἴτε τίς ἀνακαλεῖ ἀπό τό βάθος της, ἀπό τό παρελθόν. Καί ὅμως ή μνήμη εἶναι ἓνα συνδετικό τῶν καταστάσεων τῶν ψυχικῶν ὅμοια μέ μία ἄλλη ψυχική δύναμη, πού λέγεται φαντασία, συνδέει μέ τόν τρόπο της τά ψυχικά φαινόμενα. Καί οἱ δυνάμεις αὐτές δέν εἶναι χωριστές, ἀλλά συγχωνεύονται ή μία μέ τήν ἄλλη, δηλαδή ἐφίστανται μαζί. Τοῦτο ὅμως δέν σημαίνει ἔτι καί συμπίπτουν ή μία μέ τήν ἄλλη - γιατί ὑπάρχει μία ἀντινομία αὐτῶν τῶν δυνάμεων. Καί ὅταν ὁ ἄνθρωπος δέν ἔχει κανονικό ψυχικό βίος, ή ἀντινομία τούτη εἶναι πολύ μεγαλύτερη. Ἀντιμάχεται λοιπόν ή μία τήν ἄλλη, ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατόν, ὅσο ἐπιτρέπει τό μέτρο τῆς κανονικῆς ψυχικῆς ζωῆς. Ὅσο πλεονεκτήματα εἶναι ψυχικά ὁ ἄνθρωπος, ἀδιέφορον ἂν εἶναι ἐπιστήμονας ή καλλιτέχνης ή ἂν εἶναι ἄνθρωπος τῆς πράξεως, τόσο ἐντατικώτερα καί τόσο τελειότερα δουλεύει μέσα του κάθε στιγμή ή φαντασία, γιατί τό δούλευμα τῆς μίσεως ψυχικῆς δυνάμεως ἔχει γιά ἐπικίνδυνον ἀναγκαῖο καί τή δράση ὅλων τῶν ἄλλων ψυχικῶν δυνάμεων.

Ἡ φαντασία εἶναι ή ἀντίμαχος τῆς μνήμης, γιατί φαντασία εἶναι ή δύναμη τῆς ψυχῆς πού δημιουργεῖ εἰκόνες μέ ἀφορμή βέβαια ὀρισμένων παραστάσεων. Χωρίς ὅμως τή φαντασία, χωρίς τή συνεργασία τῆς μνήμης μέ τή φαντασία δέν δύναται ὁ ἄνθρωπος νά παρακολουθῇ τίς ψυχικές του καταστάσεις, νά κάμῃ δηλαδή ὁ ἄνθρωπος τίς ψυχικές τις καταστάσεις ἀντικείμενον σκέψεως.

Τήν ἴδια διπλή φύση, πού παρουσιάζει ή φαντασία καί ή μνήμη, ἔχει καί ή γλῶσσα τοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν θέλωμε νά μελετήσουμε ψυχικά φαινόμενα, τότε κατ' ἀνάγκην, πρέπει νά ἴδουμε καί τόν χαρα-

ρακτηῖρα τῆς γλώσσας, γιατί ἡ γλῶσσα παρουσιάζει ἐπίσης μιὰ τέ-
τοια διφυΐα. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἡ γλῶσσα μᾶς βοηθεῖ, εἶναι τὸ
μόνον ὄργανο πού ἔχομε γιὰ νά ἀνακοινώσωμε, νά ἐκφράσωμε στὸν
ἄλλον κάτι γιὰ μιὰ ψυχικὴ μᾶς κατάσταση, νά τὸν κάνωμε καί ἐκεί-
νον κοινωτὸ τῶν ψυχικῶν μᾶς γεγονότων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁμως με-
ριά, ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα εἶναι δημιουργημένη μέ βάση πάντα τὰ φυσι-
κά γεγονότα, μέ βάση τὸν αἰσθητὸ κόσμο, οἱ εἰκόνες, πού μεταχει-
ρίζεται ἡ γλῶσσα γιὰ νά ἐκφράσῃ τὴν ψυχικὴν κατάσταση τοῦ ἐγώ, ὁ-
λες ἀνεξαιρέτα εἶναι παρμένες ἀπὸ τὸν αἰσθητό, ἀπὸ τὸν φυσικὸ
κόσμο. Οἱ εἰκόνες αὐτές, πού ἀποτελοῦν ὅλη σχεδὸν τὴ σύσταση
τῆς γλώσσας, γίνονται ἐμπόδια γιὰ τὴν ἐκφραση τῶν ψυχικῶν φαινα-
μένων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν καμμιά σχέση μέ τὰ φυσικά φαινόμενα
ἀλλὰ ἀποτελοῦν ἓνα κόσμο ξεχωριστό. Εἶναι τοῦτο μιὰ ὁμολογία
ἀπὸ ἐκεῖνες, πού εἶναι ὑποχρεωμένη νά κάμῃ ἡ ἐπιστήμη ὅταν θέ-
λῃ νά ἐκπληρώσῃ ἓνα ἀπὸ τὰ αἰτήματα πού καθορίζουν τὸν δρόμο
τῆς, τὴν τιμιότητα καί εἰλικρίνεια τοῦ λόγου τοῦ ὀρθοῦ. Ἡ λέξις,
πού μεταχειρίζεται ἡ γλῶσσα, εἶναι σημάδι, σύμβολο γιὰ αἰσθητὸ
ἀντικείμενο. Ἡ πρώτη δημιουργία τῆς γλώσσας ἔγινε μέ τὴν ἀνα-
φορά τοῦ ὑποκειμένου πάντα στὰ αἰσθητὰ γύρω του γεγονότα, στὰ
φυσικά γεγονότα. Μεταφορικὰ λοιπὸν εἴμεθα ἀναγκασμένοι νά μετα-
χειριζώμαστε τίς εἰκόνες τῆς γλώσσας καί κατ'ἀναλογίαν εἴμαστε
ὑποχρεωμένοι νά μεταχειριζώμαστε τίς λέξεις καί γιὰ τὰ ψυχικά
γεγονότα, γιὰ τὸν ἐσωτερικὸ ψυχικὸ καί γιὰ τὸν πνευματικὸ κό-
σμο τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι καί αὐτὸς ἓνας λόγος πού μᾶς ἐμποδίζει
νά εἰποῦμε, ὅτι ἡ ψυχικὴ πέτρα ἔχει τάχα μεγαλύτερο βαθμὸ ἀκρί-
βειας ἀπὸ τὴν φυσικὴν πέτρα. Ἄν ὁμως ἐννοῆ κανεὶς μέ αὐτό, ὅτι
τό ἐγὼ αἰσθάνεται ὅλα ὅσα διαδραματίζονται μέσα του μέ μεγαλύτη
ἐνταση, τοῦτο εἶναι ἁπλῶς. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι κάτι ἄλλο ἀπὸ τὸ

ὅτι ἔχει μεγαλύτερο βαθμό ἀκριβείας ἢ γνῶση πού ἔχει γιά τά ψυχικά φαινόμενα. Γι' αὐτό ἐδῶ λοιπόν, δηλαδή γιά τό ἄν ἡ ψυχολογική γνῶση εἶναι ἀκριβέστερη ἀπό τά ἄλλα εἶδη τῆς γνώσεως, ἔχομε τό δικαίωμα νά ἀμφιβάλλουμε.

Γιά κεῖνο ὅμως πού δεν μπορεῖ κανεῖς νά ἀμφιβάλλῃ, εἶναι ὅτι ἡ ψυχική πέτρα εἶναι πάντως δυσκολότερη ἀπό τήν φυσική πέτρα. Οὔτε εἶναι ἄμεση ἡ ψυχική πέτρα ἀλλά ἔμμεση· γιά τοῦτο εἶναι καί δυσκολότερη. Προϋποθέτει ἡ ψυχική πέτρα τή συνείδηση περισσότερο ἀνεπτυγμένη· δέν ἀρκεῖ ἄν ἡ συνείδηση νά λειτουργῇ κανονικά, μέ ἀφορμή τά ἐξωτερικά γεγονότα, ἀλλά πρέπει νά ἔχῃ καί τή δύναμη τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ νοῦ πρός τά μέσα. Προϋποθέτει ἡ ψυχική πέτρα μιά ἐσωτερική διαφοροποίηση τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Γιά τοῦτο εἶναι ἡ ψυχολογία μιά ἐπιστήμη, πού ἀναφαίνεται μέσα στήν εξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ κάπως ἀργότερα ἀπό τίς ἄλλες ἐπιστήμες. Ἔτσι στήν ἀρχαία Ἑλλάδα, ὅταν ἡ ἀρχαία ζωὴ ἦτανε πιά ἔτοιμη νά φθάσῃ στήν ἀκμή τῆς, παρουσιάσθηκε ὡς ἐπιστήμη ἡ ψυχολογία μέ τήν σοφιστική, γιατί ἐκεῖνοι πού θεμελίβσαν τήν ψυχολογία ὡς ἐπιστήμη εἶναι οἱ σοφιστές. Ὅλοι οἱ ἄλλοι πρὶν ἦταν φιλόσοφοι, μαθηματικοί, κοσμολόγοι, ἀλλά δέν ἦταν ψυχολόγοι. Ψυχολόγοι ἦταν πρῶτοι οἱ σοφιστές. Τό ἴδιο πρᾶγμα ἔγινε καί στή νεώτερη ἐποχή, γιατί, οἱ μεγάλοι ψυχολόγοι ἔζησαν ὅλοι τόν περασμένο αἰῶνα. Ὡστε ἡ ψυχολογία ἀναπτύχθηκε καί στή νεώτερη ἐποχή ὡς ἐπιστήμη ἀργότερα ἀπό τά μαθηματικά, τή φιλοσοφία καί τή φυσική.

Ἡ δυσκολία αὐτή, πού παρουσιάζεται στήν αὐτοπαρατήρηση, ἀνάγκασε τοὺς ψυχολόγους νά καταφύγουν σέ ἄλλα μέσα καί πρὸ παντός στό πείραμα. Ἐζήτησαν οἱ ψυχολόγοι μέ τό πείραμα νά ορίσουν τί εἶναι δυνατόν μέσα στήν ψυχική ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου νά προσλάβῃ

τή μορφή του νόμου. Έπειτα περιορίζουμε αυτό το πράγμα και λέμε
τί μέσα στην ψυχική ζωή είναι δυνατόν να προσλάβη τή μορφή
του τύπου." Αν θέλη όμως κανείς να κρατήσει τή διατύπωση του
νόμου μπορεί να τό κάμη, αλλά άμέσως παρά κάτω θα συναντήσει
άνυπέρβλητες δυσκολίες, γιατί ο τύπος επιτρέπει εξαιρέσεις, ενώ
ο νόμος δεν μπορεί να επιτρέψη καμιά απόλυτως εξαίρεση. Για
τοστο δεν μπορούμε να ειπούμε, ότι υπάρχουν νόμοι μέσα στην
ψυχολογία, όπως δεν υπάρχουν μέσα στη βιολογία και γενικά μέσα
στις επιστήμες της ζωής. Το πείραμα έρχεται λοιπόν σ'ενεπίκουρο
στην αυτοπαρατήρηση και γι' αυτό το πείραμα είναι αναγκαμένο
να δημιουργήση εκείνο που η αυτοπαρατήρηση έχει μόνη της. Το
πείραμα πρέπει να σκηνοθετήσει τις ψυχικές καταστάσεις που θέ-
λει να εξετάση. Για τοστο η αυτοπαρατήρηση είναι η έγκυρή/ερη
άσφαλώς μέθοδος της ψυχολογίας, γιατί τήν ψυχική κατάσταση δεν
τήν σκηνοθετεί αλλά τήν έχει δεδομένη άπέναντί της μέσα στο
έγώ το ίδιο, ενώ το πείραμα είναι υποχρεωμένο να σκηνοθετήσει
τήν κατάσταση που θέλει να μελετήσει. Και εκτός αυτού είναι υ-
ποχρεωμένο να δημιουργήση και τους όρους, όπου μέσα υφίσταται
η ψυχική κατάσταση που θέλει να μελετήσει.

Και όμως το πείραμα έχει ένα προτέρημα: το πείραμα επιτρέ-
πει τή συνεργασία πολλών ανθρώπων, πολλών επιστημόνων, που
ένδιαφέρονται για τή μελέτη ενός ώρισμένου ψυχικού γεγονότος,
έτσι ώστε τά αποτελέσματα του ενός είναι δυνατόν να έλεγχθουν
από έναν άλλον, ενώ η αυτοπαρατήρηση είναι δυνατόν να γίνει δε-
κτική, αλλά είναι δυνατόν και να αποκρουσθῃ. Θέλω π.χ. να μάθω
κατά ποιόν τύπο ή κατά ποιόν νόμο εκφράζεται ένα ώρισμένο γε-
γονός π.χ. η αποστήθηση μιας σειράς από αριθμούς, που τους
γράφω στέν πίνακα. Τή σειρά αυτήν των αριθμών είναι δυνατόν

νά τήν μεγαλώσω καί ὡς πρός τό πλῆθος, ἀλλά καί ὡς πρός τά ψηφία τῶν ἀριθμῶν. Ἄν θελήσω νά μάθω σέ ποιᾶ σχέση βρίσκεται ἡ μνήμη νέων ἀνθρώπων λ.χ. 15 χρονῶν, μέ τή σειρά αὐτῆ τῶν ἀριθμῶν πού γράφω στόν πίνακα, δέν ἔχω παρά νά καλέσω ἕνα ἕνα παιδί χωριστά νά τήν ἀποστηθίσω, ὅποτε μ' ἐνδιαφέρει πλέον, τό ἄν τήν ἀποστηθίσω καί σέ πόσον χρονικό διάστημα εἶναι δυνατόν νά τήν ἀποστηθίσω. Ἐνα πραγμα πρέπει νά εἰποῦμε ἀπό τώρα, ὅτι σέ ὅλα ἀνεξαιρέτως τά ψυχολογικά πειράματα, ἐκεῖνο πού ἐνδιαφέρει κυρίως τόν πειραματιζόμενο εἶναι ὁ χρόνος. Αὐτός πάλι μετριέται γιά νά προσλάβη ἡ παρατήρηση τή μορφή τοῦ τύπου, μέ τόν μέσο ὄρο, πού προκύπτει, ἀφοῦ προσθέσω τά χρονικά διαστήματα πού ἐχρειάσθηκε κάθε ὑποκείμενο χωριστά, γιά νά ἀποστηθίσω, καί τό ἄθροισμα ὅλων τό διαιρέσω μέ τόν ἀριθμό τῶν ὑποκειμένων.

Ἦδη ὁ τρόπος αὐτός μέ τόν ὁποῖον ἐργάζεται ὁ ψυχολόγος καί μέ τόν ὁποῖον ἐκφράζει τά ἀποτελέσματα τῶν πειραματισμῶν του, ἔρχεται νά ἀναιρέση τή γνώμη, ὅτι πρόκειται ἐδῶ περί νόμου, γιατί, ὅπου ὑπάρχει μέσος ὄρος ἐκεῖ δέν ὑπάρχει νόμος. Τέτοιοι εἶναι ὅλοι οἱ τύποι τῆς ψυχολογίας, αὐτήν τήν ἀξίαν ἔχουν οἱ μαθηματικοί τύποι μέ τούς ὁποίους ἡ ψυχολογία προσπαθεῖ νά ἐκφράση τήν κανονικότητα τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Ὁ ψυχολόγος ἐξετάζει ἐδῶ κάτι πού ποικίλλει ἀπό πρόσωπο σέ πρόσωπο.

Ὁ Βούντ θέτει τέσσαρες ὄρους κατὰ τούς ὁποίους πρέπει νά γίνεται τό πείραμα γιά νά ἔχη ἐπιστημονικότητα, δηλαδή νά ἔχη τόν βαθμόν αὐτόν τοῦ τύπου. Πρῶτα πρέπει ὁ παρατηρητής νά προκαλῆ καί νά σκηνοθετῆ ὁ ἴδιος τό ψυχικό φαινόμενο, πού θέλει νά μελετήσῃ. Ὁ δεύτερος ὄρος εἶναι ὅτι ὁ παρατηρητής πρέπει νά ἔμπορῃ νά συλλάβῃ μέ τήν ἐνταση ὅλης του τῆς προσοχῆς τά γενόμενα. Τρίτος ὄρος εἶναι, ὅτι κάθε παρατήρηση πρέπει νά μπο-

ρη νά ξαναγίνη, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν οἱ ἴδιοι ὄροι πού τήν προσδιορίζουν, καί τέταρτος εἶναι ὅτι, οἱ προϋποθέσεις, ὅπου μέσα τους παρουσιάζεται τό ψυχικό γεγονός, πρέπει ὅπωςδήποτε νά γνωρισθοῦν καί νά ἀνακοινωθοῦν γιά νά μπορῇ ἕνας ἄλλος παρατηρητής, ἂν θέλῃ νά ἀλλάξῃ τίς προϋποθέσεις αὐτές νά προσθέσῃ ἢ νά ἀφαιρέσῃ ὄρους, γιά νά ἰδῇ ποιό θά εἶναι τό ἀποτέλεσμα.

Ἔτσι λοιπόν ἀναπτύχθηκε ἡ πειραματική ψυχολογία. Εἶδαμε ὅτι ἡ δυσκολία ἡ μεγάλη πού ἔχει νά ἀντιμετωπίσῃ ἡ αὐτοπαρατήρηση ἔγινε ἀφορμή ὥστε νά γεννηθῇ τό πείραμα. Ἦταν δηλαδή τό πείραμα μιά διέξοδος ἀπό αὐτές τίς δυσκολίες πού παρουσιάσθηκαν στήν αὐτοπαρατήρηση.

Τό πείραμα ὅμως δέν ἀπέδωκε τούς καρπούς ἐκείνους πού ἐπίστευαν ἀρχικά οἱ θεμελιωτές του, γιὰτί τό πείραμα δέν μπορεῖ νά φθάσῃ παντοῦ μέσα στήν ψυχική τοῦ ἀνθρώπου ζωή. Τό πείραμα π.χ. δέν ἔχει καμμιά ἀπολύτως ἀξία, ὅταν πρόκειται γιά τό ἐσωτερικό τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν πρόκειται γιά τόν πραγματικό ψυχικό κόσμο τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως οἰκοδομεῖται σιγά σιγά μέ ὀρισμένες ἀρχές πού τόν διέπουν. Μέσα ἐκεῖ τό πείραμα μάς ἀφήνει ὅλους ἀβοήθητους. Ἀποδίδει ὀρισμένα πράγματα τό πείραμα, ὅταν πρόκειται γιά ἀπλά ψυχικά γεγονότα, γιά αἰσθήματα, γιά τή μνήμη κλπ. Τά συνθετώτερα ψυχικά γεγονότα, ἐκεῖνα πού γιά τήν κατανόησίν των μοχθεῖ ἡ ψυχολογία, μένουν ἔξω ἀπό τήν ἀκτίνα τοῦ πειράματος. Μέ τό πείραμα μπορεῖ π.χ. νά γνῶρίσω κάτι γιά τή σχέση πού ὑπάρχει μεταξύ ὀρισμένου ψυχικοῦ φαινομένου καί ἀντιστοίχου φυσιολογικοῦ φαινομένου. Τί εἶναι ὅμως βούληση, διάνοια, συναίσθημα καί γενικά τί εἶναι ψυχικό γεγονός, τοῦτο τό πείραμα δέν μπορεῖ καθόλου νά μάς τό διδάξῃ, γιὰτί τό πείραμα εἶναι ἕνα